

Från Värmland (flera socknar)

anteckningar om Hitmar Nordmarken

Kolarkistorier, vektor, spöken m. m.

1721

Kolarkistorier
från Värmlands
bergslags, berättade
av min fader, som
i sin tur hört dem av
sin förälder.

I Sunne socken var det en gång en man som
hette Erlend. Vid ett tillfälle, då denne med sina två
dröngar var i skogen, omyntat med ett "stybb" om
räkade de en afton hålla på med arbetet så länge
att det nådde full skymning, då de kommo till kaja.
De hörga och låga med sig var sitt ping forra för
skisten, till brände för natten. När de kommit
till kajan, utkåg de sedan på en stark släp för kaja
och krolde den utkuggen vedem efterhand fram
till kajan. Därvid räknade ett vedem på något sätt
så till döden, så att denna föll in i kajan.

Sedan de nu kuggit och plukat in vedem och gått
till ro för natten, började det kugga utsläp på som
sitt som de gjort sig. De kunde tydligt hör
vedem kuggas och krolas fram till kajan. Slut
ligen tröffades också denna av ett vedem, så att
den föll ned över de innevarandes ben. Det bars
att gubben Erlend som hade god öngäst uppenbar
sina dröngar att gå med ut och spjunga en afton på
viktat de också gjorde. Detta hade också öngäld
verkan; de kunde se träden som dimfigurer stänga

och flydde åt skilda håll, under skalakvänder rymningar.
Det hördes också ljud som av bjällror, pinnor och grövor, som
mer och mer avlägsnade sig inåt skogen.

En annan kolare, bosatt i Frävlingholm, Sunda
Ådels socken, påträffade en natt, när han kom åt ett smilån en
stor svart människa, som såg och krattade ut ansiktet smilån. Kolare
sade då att han lövklät sköt om smilån sjöla. De svarade skog-
värdet: "Var lugn om saken i munnen du! Den skall ej slippa härifrån
från du fått koka ^{suppa} på kottkoren" (strumpkoren) Att gick dock
lyckligt med både kolning och utrivning och då kolaren var
"avaktade" och kolaren skulle gå hem, hade han en hel
färdig kore, som han ej behövde äta upp. Han skakade då
denna inåt skogen och sade, att om jag såg något så, att
han ej behövde koka på kottkoren. Värdet svarade då att
han skulle ej vara på säker på det, utan se sig tillbaka.
Mannen gjorde så, och upplöste då att hela kottkoren
såd: "Gjuten löga". Han fortsatte dock långt sin väg,
och på vintern, då han kom tillbaka för att köra kolarna,
låg hela kottkoren ostördad kvar.

En man, kallad Göran i Lössbo, hade smit
nedanför Kniskjöldberget i Färnebo socken. Han byggde för den
skulle en kaja nedanför bergets fot, men fick ent. från denna
på orätt plats på den ej fick vara i fred. Första natten Göran
och hans pojkar låg där, lät det som om hela bergets
kommit nedkomlande över dem, och natten allt förstörelse
sagade av kajan. Följande natt blev kajan ren för både
stycke av ris, så att endast sjölan trästommen var kvar

De måste därför flytta bänjan till en annan plats och pinga dröfven ped. Emellertid var det för mycket roga med att man gick och stekte i skymning eller qvinnig eller föra någon högljudd konversation. Vid ett tillfälle, då de båda sörerna var samman ställa mittern, frågades sig den yngre en morgon ~~att~~ ~~huru~~ ~~den~~ ~~äldre~~ ~~bröder~~ ~~passing~~ visade en melodi. Den äldre bröder sade till honom, att han väl borde veta, att sådant "giodge om" det. Den yngre sade då att det stundade han: "Knappt hade han uttalat orden, förrän man gick en så kraftig vift, att man föll förundslupa: flyktigt och blev dröfven sjuk: flera dagar.

En man som hette Erik Larsson, berättade att han en gång, då han låg i kolackojen om som, han saknade prångi mitten. Det var beaktadt: bänjan och han "gjorde" dröfven upp ett. Då han sedan vände sig om, såg han att innans för honom: bänjan låg två bedäckade, vedsmalställda kolar. De lågo med ryggen åt honom, så att han kunde se dem oviskta. Han blev om kraftigt förvånad och sist till sig vad han skulle förelä sig, ty han torde varken stanna inne: bänjan eller gå ut. Han bad till gud om hjälpa och när han åter vände sig om, var de båda stannarna försvunna.

En kolare gick en gång berish på en kvinnan som sade sig vara utbraggen och därför bad om att få stanna hos honom. Det gick hon och. Medan hon var stöd vid kölden och närmde sig uppgående kolaren att han hade roas, och frågade till att det var ett "ri". Han lätade dock ingenting härom, utan sade blott: "Förken för akta sig att hon ej brinner stöpet". Denna grannliga förmaning för hennes som

uppsått till hennes symmetriska beväringst, så att hon stannade hos koloren och hjälpte honom med ordet. Slutligen berättade dock koloren för att ha henne med: allt ordet och försökte göra sig kvitt henne. Han varnade henne så att bli brinna sig för varsin mat. Hon frågade honom så vad han hette, och han svarade att han hette Själ. Hon gick så ut: skogen och ropade till sin undersötnare för att påverka dess förmod: "Själ brände mig med varsin mat". Så svarade denna att om hon själ bränd sig så kunde hon stå sitt eget kort, och för det inläst gick koloren för.

Min farfar berättade, att han en gång ständes med en till sin morfar, som kallad milten vid Elgryön. När han kom från till korgen var ej morfadern inne. Dorsen gick därför in i korgen och väntade. I snart tid kom också morfadern hemma. I sin knarre under hans fötter och så han kom från till korgen, ställde han från sig korgen för. Denna väntade emellertid falla omkring och ramlade över dörren. Sedan morfadern kommit in och så sig, och de språkts vid en stunda hördes ånga steg komma. Dorsen öppnade så, att "nu tror jag ni för frimunde." Dubben svarade så, att de frimunde skulle de ej alls bry sig om. Emellertid kom stegen ändå från till korgen, en korg ställdes vid sidan av dörren och för ramlade ned över denna, en hand hördes framte efter dörren tilltaget alldeles som myr, men ingen kom in.

Resan. En dräng som gick i "körtstrog" (där skulle kända körter kunna få stoga vid samma ställe som kalerkört, gick en morgon ut en kvinnan som satt vid en källa i stoga och komnade till här. Hon hade kommat dit från sin avsikt att se att hon ej kunde urskilja hennes drag. Hon ropade emellertid "God dag, förstäm min!" Kvinnan skickade sig med båda händerna, kört för avsikten och sig på drängen sågandes "Håll ord med det du." Ja, det skulle hon varit gån menad drängen. Sedan den dagen gick ej drängen ut för sin uppförande kört. Aftu mötte hon upp mitt i natten för att om kunna. Hon förde sig bestämt, att de skulle gifva sig. Slutligen måste drängen tala vid prästen som sade. Denne sade honom så att friga kvinnan, om hon skulle bli en kristen. Så skedd och kvinnan svarade, att det alltid varit hennes förmodade önskan. Sedan hon på vederbörligt sätt blivit upptagen i församlingens register kom vid drängen. Hon blev en god kristen, men hennes dröm var aftu kört om brud och lömde henne till det tyngsta arbete. Så vid en tillfälle så hon hjälpte sin man, att stå en kört ut hon som varit på en orsoulig, fattade hon en ny kört och stod ut de med hon händerna. "Se", sade hon, "vad jag kunde gån med dig, om det ej vore för de ordens skull, som jag braude prästen ha sin sigdes." Sedan den dagen var mannen alltid väntig och honom mot sin kristen. Denne var en Resoläkhet, ett jätterlag som körtles beto stogarna.

Spöken

För ej så långt tillbaka tog en gammal gammal min lilla Ullan i Gust. Adolfs tid. Medan hon ännu stod på här hos ungdomen där där på gården. Kört flickan förälska sig de

att kläde den ordinarie gammans presider på en stö, rörande att
om skulle de dessa med mormor. Från den dagen började de
omedelbart spåka för. Första tiden dundrade det: hela byggnaden
som om huset skulle ramlat omkull. Senare började det kosta men
gröten en pennan i spåka. Den utropas, värdstilt: lodugården
spåkade det. Att som tillhört gammans stekt när man lag: det, på
om man spåkade sönder ett klädesplagg i de mindre smelbiten, så spåka
det: varje. Flera hundra personer sades vara dit och se de berömdas
spåkerier i Lilla Ullen. Kyrkohandna skulle lösa bort spåkeriet, men
en orykt, snart lag boken från honom och slängde den i ett hörn.
Efter flera år uppträdde ordjudet så smärningarna.

Folket. En man som hette Lasse, var en jultorgsman med sitt hus-
folk på väg till kyrkan. Då han kom till en hög spetsig sten
vid landsvägskanten en korta mit vägen om Magnuskyrkan, Nordman-
socken, så förklarade han att han bytt sig; om att flera
längre utän här skulle han få julatten. Han julettade en
släden med fullt matförråd och drycksvarer och satte sig att
festa och kalsare tillts kyrkofolket kom åter. Stenen kallas än
i dag för "Lasses kyrka" och det berättas, att varje gång kyrkan
beträckas hörs, vänder sig stenen på guldfötter.

Vid Ängarna, Nordmans socken, skall en skatt vara om
grävd i en bråk, man vet ungefär stället. För att på upp den
fordras emellertid många omständigheter, bl. a. fullständig kyrkostad.
Vid ett tillfälle hade man ordren lyftats på den upp i dagen
då kyrkostaden bräts. Trud. var det en sa deltagaren, som var så nära ge
sin sak att han upträdde något om att som ha så den ända, all. dylt. Det
var emellertid på tilligt roligt och stället spåka åter: spåka.

Det berättas att när man pratade kyrkklockorna till Nordmunks
kyrka, den ene lögades: Färneby. Sedan den sjunger kyrkklockorna
alltid "Min make kom veta i Färneby". Ding ding, ding ding etc

En moder till min mor berättade för henne de hon var liten
hur det var hemma de. En man, hon kände vidst Per Mattsson,
("Massa") hade kommit sig ut i boden. Hans kusfalle hade redan kommit
honom till kvinnan och läggat ned honom de, för att säker skull
fi sken en olycksbändelse. Sedan hade det emellertid gånget de
den hunden var ofta ut och icke så att det lygde ut under hjulen.

Så berättas att en man blev blind och en svastkådd herra så för
äke med denna. Eftersom han misströkte att allt g. skad rätt till
vågade han g. heller sakliga utan rade: "I Guds namn de" och
skulle sitta sig bakpå bogen, men rade sig i en vattentuss.

Det har också berättats huru en man, borst: Granbergs
Nordmunks också blev osäker med en annan om jagtmarker, också
de bodde flera mit isär. Den ene trodde på något sätt så att
granbergsman skulle de så fort han kom utom dörren. På något
sätt hade emellertid denne fått kunnedom hvar, och om mor-
gnen de hon skulle gå ut tog han bort som låg i vägen
och till det framför sig, de hon gick ut. Bortom dog också
så fort det kom utom dörren, men mannen gick fri.

Min ^{mors} farbror, Per Magnusson, berättar om hur de litet
gick min mors bröllop. En yr spelman hade blivit osäker
att den ene kunde att fiolen skulle bli förstörd för den
andra de de skulle börja spela. Första stundtaget hördes
att en bildsam knack om fiolen splittrades: tusen
lots småbitar. Den dockens spelmannen blev litet till och förstörd.

Man trodde för att en del människor hade "sviga ögon" så att de, genom att se ut på kreaturen, kunde tro på bort själken el. dyg. hos dem. Man ville därför om möjligt skydda korva för försumade bliken. Om ej korva ville komma fram från betet i stugan så kunde man gen. att "läsa" för dem att komma. En del människor trodde på ett särskilt verktyg som de utsånde för att lätta ut på kreatur o. dyg., den s. k. "putken". Denna hade vist form av en mystan som rullade efter marken. Dylita kunde man göra sig själva men dess sammansättning var mycket invecklad. Hur det för tillgitt är okänt. Slemsvampar som ibland bildas i ströket, etc. troddes vara "putkruter" = "putskit" (= putkens utspiring) och mildt sagt bortskäffas och bränns.

När man en gång skulle "dra på" i Skjälpskytten, besökte kunnarna bosen "Stamper-fjörn" i en roligare stia i kytten vidt omjöt i nättan, där de någon sorts besvärjelse o. s. v. Därefter kom man fram till kommiterna och yttrade belälet: "Nu ska bli på se pröjken, att det blir påt i kytten, ty nu har jag begitt gjordubblad värme".

Namnet Skjälpskytten kom enligt ryggen kommit från att man i en brant backe i byn brukade stjäla med lossen så man kände jern från Nordmarks gruba till Södebäck. Likaså kom namnet Finnskytteljärn kommit från att brukens första bebyggare, Finnsarna, där anlade en liten kytta.

En sten i brukten kallas Björnstenen för att man från en koja på den somna brukade skjuta björnar i allmog åtal. Likaså finnes en vit och blått lila invid landsvägen

9,

32 bvs

som kallas Pöströiken. sedan en full prövt ritade vitta
med sin vagn ned i den.

Ingeborg Alsdatter (dit för ett par år sedan, omkr. 1780) berättade att
di hon hade tjänst i Gräs socken det fändes ett bröllop å ett ställe
som heter Aspösen. Dit samlades mycket folk. Vid återkomsten kom
en båt innehållande två prädler. De berättades senare varit slutna
i norra arm. En gammal som var i "le te decht" stam
om händelsen en visa av vittnen dock endast första versen är känd
Den lyder: "Den sjuttende november en astulgonadag

vi stode detta märkelige teken;

Det fändes ett bröllop på Aspösen glad

och många var som såkte denna lekem;

Hon berättar också om en välliken, som gick ut i stogen, a
hon di ritade ut för tolv st. berömda rånen, som befälde hem
att följa dem. Hon bad de endast att dörförinnan för sig upp
i ett träd och bliva en lit i nattkornet. Detta berättades om
fliskan blöde. "Till lo; lozen. Tolla man; stogen. Tolla
man för de. Tolla sård böra de. Nej vill de locka, nej vill.
procka moterit å nedert: fjörum bond." Hemma tröde
och förstod man liten och fliskan röddades.

Vid lek nämndes följande verser: "Iakti misintki
misajdi missa sibidij, sibido etter vara Kajsa Sara bis
bas Knis Knos. gacke din väg med vad du nu fick."

Om en staka faller på brödspaden och ligger sig stup
så betyder det dödsfall i gemenskap. Likaså di ginner en stac
ligga i kors, ävensom de barnen plantem trädgård i sonda
eller när ugglan och rånen striker. Drömmen man om seg, betyder
det vara lik.

Om värpudgen skall "trana bära ljus i säng," d. s. s.
man skall ej behöva någon belysning om köttarna.

Påskafton skjutet man, samt "springer med påskbrev." d. s. s.
riten gubbar och skriver några lake saker samt volimner dessa brev
helst i byskat, i gårdarna. Skönid milt man dock åka sig i by kas-
pöket står gärna på tre för att förklaga en. Men så vid dessa fjäder
gömm skuntat som en bläckulle förmed påsktoring

På julkvällen för julbordet ej dukas ut, utan skall stå orört
över natten, så att tomtarna få äta

På midsommernatten skall man plöja lila olika slag
blommor och lägga dem under kuddarna. Vad man drömmer om i jellen
Likaså om man lägger ut "pyrbladtblinn" under kuddarna.

När man första gången ser nyårsmycket för man önska sig vad man
vill. Likaså när en råttan pölar. Om två pers. samtidigt ståde
ett om samma ord, för de önska vad de vilja, om de äro typta
kitts & "lummata" Allt en ekorre springer över vägen betydelsefullt

När ett brudpar för hem från kyrkan skjutet man
de de för förbi. Likaså plöjer man skjuta släpfor bröllopsgöden
Ungdomen brukar somlas för på att se på bruden. Den att säga
"att när bruden" etc. d. s. s. förinnan man brudpar att komma ut på
kyrkan ut om sig. De inbjudna anse det som en beaktning att på
fusa med bruden och lämna henne för varje dans ett parunglar

Vänland
Hans Hans

Hilmer Nordmark

Från Fryksdalen ha vi följande berätt. En bonde var en gång med sin dröng vid kaminen: dyrsta för att smaka, men som det skulle rösta hela maten skulle de vaka som röt skiff. Bonden tog första skiftet. Hela tiden såg han en lång skuggig lampa som omson var i "underkumt" och grunderade något omson uppe på "skymmet" och ordnade i "vian". Jubben låtrade om ingenting ty allt gick utmärkt under lantens led. Sedan saktomtytet skett och grifken gick se lantem skrek han till: "Hj riktan en". Han blev med delsonnen så först sjuk, att han måste skjutas hem och låg sedan sjuk länge.

En annan historien berättar om en gubbe vid Lysvik som kallade milan. En natt medan han var på milan fattat ett. En lant var genast framme och skulle rösta honom. Tre gånger knockade han på dörren utan att ~~kalaren~~ röste sig. I tredje gången gick han in: kofjen och fick honom med sig ut till milan. Samtidigt gav han honom en öfjet så att han "skod på huvudet": skolskytten. Sedan den gången verkade alla mennan på lantem kallade honom.

När en kor kalvat i en granngård, kan man öfver flytta hennes mjötkning till sin egen kor, genom att lå en mjötk-hink och en skopa med sig upp på laket uppe vid skorstenen och låtra ösa: tre skopar mjötk i hinken. Sedan kan man mjötka hinken full av sina kor. Även man mera än tre skopar, så får man mer än fulla hinken.

När man bytjer brett för man ej bytje det från, utan mot sig. I annat fall "bytjer man brett från sig" d.v.s. bli fattig.